

DR IVAN FRAN KOVAČ (KOVAZH) —
FABER PRESSERIENSIS

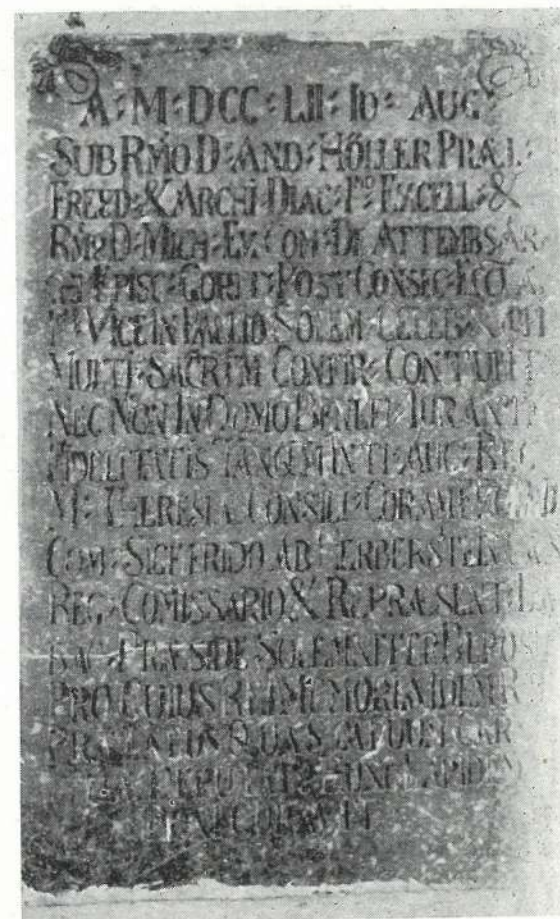
Ivan PINTAR

Grmek u svojim radovima pominje doktorsku disertaciju dr Kovača i dodaje da, na žalost, ne raspolaže drrugim podacima o njemu. To me je navelo da se još jednom potrudim da doznam nešto više o tome našem zemljaku, koji je radio u tuđini i bio na visokom položaju. Pored onog što je izneo već Anton Jelovšek (Jellouschek), doznao sam sledeće.

Dr Kovač iz Ponikve kod Preserja zauzimao je u Belgiji vanredno visok položaj. No kao naučnik nije ostavio značajna dela. Da dr Kovač nije bio glavni darodavac za podizanje crkve na Žalostnoj gori, možda uopšte ništa ne bismo ni znali o njemu.

Jelovšek piše u »Mitteilungen des historischen Vereins für Krain 850« sledeće: »Kovač (Kovazh) iz sela Ponikve kod Preserja školovao se u Gorici i tu se sprijateljio sa svojim školskim drugom Francom Rustijom iz Vipave. Kada su završili gimnaziju, jedan drugom su na rastanku obećali da će se ako zatreba, kasnije pomagati. Rustija je završio teologiju i postao župnik u Preserju, a Kovač je otišao u Beč da studira medicinu. Posle završenih studija tamo je ostao i radio kao lekar. Pošto se u to vreme car Karlo VI teško razboleo, a njegovi lekari nisu više znali kako da mu pomognu, Kovač je zatražio da ga leči. Car je ozdravio, a Kovač je bio bogato nagrađen i odlikovan. Kovač je sa velikim počastima upućen u Holandiju, koja je tada bila austrijska, i tamo je uzeo latinsko ime Faber. Župnik Franc Rustija je Fabera, kao svog dobrog školskog druga, zamolio za pomoć za zidanje crkve romarske Marije sedam žalosti na Žalostnoj gori. Kovač je odvojio veliku sumu novca i poslao tadašnjem Bistarskom prelatu Jakobu Klopparu. Godine 1729. pomenuti hram je dovršen, pod nadzorom Bistarskog opata Jakoba Klopara i preserskog župnika Franca Rustija. 13. avgusta 1752 (12. nedelje posle Uskrsa) navodno ju je prvi nadbiskup gorički, Karlo Mihajlo grof Atems, svečano blagoslovio«.

Ovaj tekst je u stvari obaveštenje o postanku crkve. Jelovšekovi podaci o ličnosti osnivača nisu sasvim tačni. Istina je da je Kovač bio lekar u Beču i da je tamo otpočeo izvanrednu karijeru; istina je i da je dao veliku sumu za zidanje crkve. Na ovakvo tvrđenje Jelovškega je verovatno navela spomen-ploča, uzidana u unutrašnjosti crkve (sl. 1). Zub vremena nije uspeo

Sl. 1. Spomen-ploča u crkvi na
Žalostnoj Gori

da je uništi. Ali, ona se ne vidi dobro, jer preko nje visi uokvirena slika religiozne sadržine. Jelovšek ne kazuje odakle je crpeo svoje znanje. Spomen-ploča govori o tome suviše malo. A preserska arhiva je uništena požarom, ne zna se kad. No očigledno je da mu je morala služiti jedino ona. Posle požara ostala je samo knjiga rođenih, a i njene ivice su oprljene.

Iz knjige rođenih se vidi da se Ivan Fran Kovač rodio 26. decembra 1667. O njemu samo je zabeleženo da je rođen u Preserju. Kod drugih Kovača — i kod njegove sestre — navedeno je mesto »Ponique«. Ovo naselje je, u stvari samo dodatak uz veoma razgranata i kompaktna sela Preserje — Kamnik.

Podatak da je studirao u Beču — tačan je. Tamo je Kovač doktorirao 1696. sa disertacijom: Disputatio medica de Acidulis, quam praeside Martino Ant. van Drahn, exercitii gratia publicae disquisitioni exponit I.F. Faber,

Faber. Johann. Franz
Leib. Medicus.

Q

†
Anno 1740

H

Demnach Seiner Kaiserlichen und Königl.
Majestät zu unterthänigster
Erinnerung das dienstlichste von Sr. Majestät
Hochfürstlichen Frau Herzogin Maria Elisabeth als
Herrn J. A. B. W. H. von der Herrschaft in Unterland
ausgegangen allergnädigst Er. kaiserl. Gubernanten, in
gnädigstem Befehl dem Herrn Johann Franz
Faber zu dem Leib Medicum allergnädigst
verordnet, dass er sich an dem Ort und
alle Monatliche bei Gehalt von 300
Doll. Triben und abtzig gülden Abgang
300 allermiltelst anzuweisen, als
das demnach abgedacht der dienstlichste
Hochfürstlichen Frau Herzogin Hof und
Kammer zu stellen dem
Herrn Lorenz Dumasig Herrsch. anzuweisen,
das es der Herrschaft Leib Medicus Faber
angewandt 187 300 monatliche Hof
gehalt von dem Vierden Septembri des
zu Ende daselben, Zufol an, und
der Ordnung nach dargab und
halten hiervon Gehalt anzuweisen

dienstlichste von Sr. Majestät
gnädigster Befehl und
Brisel den 31. Octobr. 1725. Zufol

Joh. Guellio Visconti

Herrn Controleur Anton J. de S...

podignuta četiri godine posle njegovog preseljenja u Belgiju. Kovač je u Belgiji živeo 15 godina. U Briselu su ispostavili dr Kovaču platni nalog, datiran 31. oktobra 1725. U njemu je navedeno da mu je mesečna plata 187 fl 30 x u istoj visini kao u dekretu. Potpisani su pisar Djulio Viskonte (Giulio Visconte) i dvorski kontrolor Petar Pavle Kelbi (Petar Pavel Kōlbi).

Zanimljivo je kakav je položaj dr Kovač imao na dvoru u Brislu, u smislu ugleda kao lekara. To nam pokazuje tekst njegove zakletve (sl. 4. i 4a.):

»Obećaćete i zakleti se da ćete biti najblagorodnijoj kneginji i gospođi, gospođi Mariji Elizabeti, nadvojvotkinji u Austriji i generalnoj upraviteljici u Holandiji, našoj najmilostivijoj gospođi, verni, pokorni i pažljivi, da ćete biti prema njenoj šteti i gubitku pažljivi i odvracati je od njih, a potpomagati njenu korist i njenu dobrobit. I kako ste namešteni i primljeni od Njenog Blagorodstva kao njen telesni lekar, morate vršiti svoju službu pošteno i s najvećim zalaganjem, lekovima i drugim pomagalima, koja su Njenom Blagorodstvu za zdravlje i dobrobit korisna, sve s marljivošću obaviti i odrediti i pri tom ništa ne propustiti od svoje veštine. Isto tako, morate biti na usluzi kraj trpeze Njenog Blagoroda, kada treba i ako potreba zahteva, biti svakog časa rano ujutro i noću spremni na službu da dođete. Ono što vas Njenog Blagorodstva Gospodin upravnik dvora — kome se morate obraćati za svoje potrebe — bude uputio u ime Njenog Blagorodstva, morate mu odgovoriti tačno, kao što priliči, i, uostalom, učiniti sve što je telesni lekar i sluga dužan da učini prema svojoj gospi radi časti i radi obaveza po zakletvi i što je od njega lojalno«.

Iz ovog teksta možemo shvatiti da je morao »služiti« kraj stola nadvojvotkinji. No nije rečeno u čemu se sastojao taj posao. Verujemo da je to bilo probanje svih jela da nisu možda otrovana. Na svaki način treba sumnjati u to da su mu davani isti obroci kao »gospodi«, jer je u zakletvi rečeno »kada treba«.

Poznati francuski hirurrg Ambroaz Pare (Ambroise Paré) opisuje u svojim spisima kako je lečio markiza d'Arnea (d'Arnet) u zamku blizu Monsa. Kada ga je Pare prvi put video imao je zanemarenu i zagnojenu sedam meseci staru ranu od puščanog zrna na kolenu. Pare ga je izlečio i spasao smrti. Zahvalni pacijent ga je bogato nagradio i dao mu oružanu i sigurnu pratnju do Pariza. Iz Pareovog opisa čitavog događaja oseća se da Pare nije još nikad tako dobro jeo kao tada. Jeo je s gospodom.

U istoj Kovačevoj zakletvi je navedena i obaveza da špijunira i potkazuje, ako nadvojvotkinja, odnosno njen upravnik dvora od njega to traži. To dokazuje da se Habsburški režim u »Španskoj Holandiji« nije osećao sasvim sigurnim, iako je Belgija bila ultrakatolička zemlja. Uprava je bila policijska.

Dužnost da kao lekar uvek bude pri ruci i nadvojvotkinji svaki čas na raspolaganju potpuno je po sebi razumljiva. Naglašavanje u zakletvi je nepotrebno. I to može da se objasni samo velikim nepoverenjem.

Svi spisi su sastavljeni na nemačkom.

Dr Kovač je umro u Briselu 1740. g.

Pomenuta odluka o plati (od 31. X 1725) ima na ivici primedbu »den 9. Decembris 1740 Mit Todt abgangen«. Ispod nje je paraf, a nešto niže nalazi se još jedan. Taj datum je gotovo pouzdani od onog koji ću da navedem.

Jer ovaj datum je upisao računski službenik, i drugi viši službenik iste struke potvrdio ga je. Drugi datum — 16. decembar iste godine — zabeležen je u hronici »bratstva sv. Mihajla i sv. Gudule.«¹ Ta zabeleška nije zvanična. Ovaj zapis ga pominje kao »dochter van haar Hooghijds«. U toj hronici je takođe zabeleženo da je na pogrebu učestvovalo 16 sveštenika.

Da li je dr Kovač imao nekih potomaka — nismo uspjeli da saznamo. Verovatnije je da je bio stari neženja. Prema crkvi je bio vrlo darežljiv. Šesnaest sveštenika na pogrebu trebalo je platiti. A još veću svotu je trebalo uložiti u zidanje crkve na Žalostnoj gori.

Drugi slovenački lekar, koji je bio na sličnom položaju, dr Karbonarijus (Carbonarius), »Leibmedicus« cara Petra Velikog, u svom testamentu setio se pre svega rođaka i rodnog kraja. Naklo je, zahvaljujući njegovoj zaostavštini, dobilo veoma dobro uređen vodovod. Za crkvu je odvojeno samo 3% Voglarove zaostale gotovine (ne čitavog imetka). To je bilo u doba kada testament nije ostavljao crkvu po strani.

U nemačkim i drugim stranim biografskim delima ne pominje se dr Kovač iz Preserja.

Prof. dr. A. F. Sondervorstu najsrdačnije zahvaljujem što mi je omogućio da se poslužim belgijskim arhivama.

Na kraju, želim da upozorim na još dva Fabera. Među Rembrantovim grupnim portretima nalazi se i »Anatomija doktora Fabera«. Slika je jako oštećena i pojedini portreti su uništeni. Bolje je očuvana samo sredina slike, koja nam pokazuje preponu mrtvacu gledanu s trbušne strane. Sa našim Faberom ta slika nema nikakve veze; Rembrant je umro 1669, a perserski Faber je tada imao dve godine.

Veliki nemački biografski leksikon pominje dr Ivana Mateju Fabera. Rođen je u Augsburgu, bio mesni lekar u Hajlbronu (Heilbronn) i tamo umro 1702. Naš poznati dr Marko Gerbec ga spominje i upozorava nas na njegove spise (Gerbec je umro 1718). Ivan Matej Faber je naveden i kao član Ac. Natur. Curiosorum, u koje je primljen 1673. Dobio je akademsko ime »Plato I«. Upravo stručna povezanost s Geibecom mogla bi učiniti da zamenimo perserskom Fabera sa augsburškim.

IZVORI I LITERATURA

¹ Arhiv kraljevine Belgije. — Izveštaj uprave. — ² Arhiv grada Brisela. — Izveštaj uprave. — ³ Biographisches Lexicon der hervorragenden Aerzte aller Zeiten und Völker (ed. II.) Berlin — Wien, 1930, Urban & Schwarzenberg., 2, 457. — ⁴ Delaruelle Lonis & Ernst Sendrail Marcel, Textes choisis de Ambroise Pare. Paris, 1953, Societe des belles lettres, 39—40. — ⁵ Fröhlich (Frölich) dr Ernst Hilarius, Die Sauerbrunnen bei Rohitsch in Steiermark, Wien, 1838 (ed. II. 1851). — ⁶ Gerberius Marcus, Chronologia I. — V. Ljubljana, 1699; Frankfurt a. M., 1713. — ⁷ Grmek M. D., Inauguralne disertacije hrvatskih, srpskih i slovenačkih liječnika. Zagreb, 1954, JAZU. — ⁸ Grmek M. D., O slovenskih zdravnikih in naravoslovcih na dunajskem vseučilišču od 14. do 17. stoletja. Zdr. V., 1958 (XXVII), 12, 477—481. — ⁹ Gründl Ivan Benedikt, Roitschokrene. Wien, 1685, Voigt. — ¹⁰ Howard W. Heggard, Devils, Drugs and Doctors. New York, 1953, Cardinal Edition, 170—175. — ¹¹ Jellouschek Ant., Einiges in Betreff der Wallfahrtskirche Maria sieben Schmerzen am Trauerberge. — M. H. K. 1850, 28—29. — ¹² Knjiga rođenih u Preserju. — ¹³ Lentilius Rosinus, Miscellanea Medico — Practica tripartita. Ulm, 1698, 477—479. — ¹⁴ Miscellanea Acad. Naturae Curiosorum. Godišnjak, 1670—1700.

¹ Sv. Mihael i sv. Gudula su zaštitnici Briselske katedrale.

Ivan PINTAR

Ivan Kovač gehört der Reihe der bedeutenden jugoslawischen Ärzte seinem Leben und auch seiner Arbeit an der medizinischen Wissenschaft nach. Er ist im Jahre 1667 in Preserje bei Kamnik geboren. Die Medizin beendete er in Wien 1696 mit der Doktor-Dissertation »Über Rogaška Slatina«. Er war der Arzt der holländischen Erzherzogin M. Elisabeth. Er ist in Brüssel 1740 gestorben. Eben dadurch dass er in seiner Doktor-Dissertation ein Problem, das seine Heimat anging, bearbeitet hat, gab er der jugoslawischen Medizin einen bedeutenden Beitrag. Das Ansehen das er in seiner medizinischen Laufbahn erreicht hat spricht am besten für seine hohen fachlichen Qualifikationen.

Dr. méd. IVAN FRAN KOVAČ (KOVAZH) — FABER PRESSERIENSIS

Ivan PINTAR

Aussi bien par sa vie, que par ses travaux dans le domaine de la science médicale, Ivan Kovač est un des médecins yougoslaves d'importance. Il est né en 1667, à Preserje, près de Kamnik. A la fin de ses études médicales à Vienne, en 1696, il passe sa thèse de doctorat dans laquelle il traite le sujet quiest en rapport avec Rogaška Slatina.

Kovač a été médecin particulier de l'archiduchesse M. Elisabeth de Hollande. Il est mort en 1740, à Bruxelles.

Par le fait même que le sujet de sa thèse de doctorat était lié à sa patrie, Kovač a donné une contribution importante à la médecine yougoslave. La renommée atteinte dans sa carrière de médecin est la meilleure preuve de ses hautes qualités professionnelles.

DUBROVAČKI BAROKNI SLIKAR BENKO STAJ I OKULISTIKA

Kruno PRIJATELJ

Slučaj koji se obrađuje u ovom kratkom prilogu zanima historiju umjetnosti kao novi detalj biografije dubrovačkog baroknog slikara Benka Staja (Stay) (1650—1688), ali je njegov značaj neosporno veći kao prilog historiji okulištičke znanosti. Zato ga detaljnije obrađujemo sa željom da se sa njim na posebni način pozabave historičari medicine.

Dvadeset osmog oktobra 1679. vodila se pred dubrovačkim Vijećem neobična istraga. Slikar Benko Staj morao je da se brani što je bez dozvole državnih vlasti, tj. odgovornih prokuratora, ušao u klauzuru jednog ženskog dubrovačkog samostana. U svom odgovoru na optužbu Staj je izjavio da je došao kod njega, dok je on slikao, dubrovački plemić Mihovil Anđeo Bunić sa molbom da mu izradi sliku bolesnog oka rođake Ane Bunićeve, pa da se ta slika pošalje u Padovu, da bi na temelju nje tamošnji liječnici utvrdili njenu bolest. Braneći se da nije naslikao čitav portret redovnice koja je болоvala od upale oka, slikar je naglasio »da je izradio samo sliku očiju da bi mrlje bolesnog oka odskočile u uporedbi sa zdravim okom, dok je ostali dio lica izradio samo u osnovnim konturama«. Na zapovijed kneza i Maloga vijeća, koji su istragu vodili slikar je morao donijeti samu sliku pred isljednike. Na istragu je došao kao svjedok i Mihovil Bunić, koji je priznao da je doveo slikara kod bolesne rođake, ali u prisustvu opatice i uz naknadnu dozvolu nadbiskupa. Vijeće umoljenih se nije time zadovoljilo, te je naredilo, štaviše, privremeno zatvaranje i Staja i Bunića u jednom od zatvora samog dvora do dalje odluke. Međutim, istog dana je dotrčao sam nadbiskup i potvrdio da je dao svoju saglasnost i ukorio Vijeće što tako nehumano postupa, utoliko prije što ni slikanje čitavog portreta jedne redovnice, ako nije učinjeno iz neke zle namjere, ne predstavlja nikakovo zlo.

Eto toliko dokumenat iz Dubrovačkog arhiva daje uvida u sasna neobičan način traženja savjeta od uvažanih padovanskih liječnika pomoću slike oba oka, zdravog i bolesnog, te njihove komparacije¹. Gdje se danas nalazi taj zanimljivi likovni i kulturno-historijski dokument — ne znamo. Vjerojatno je ostao kod tog nama nepoznatog padovanskog liječnika.

¹) Srdačno zahvaljujem dr Miroslavu Pantiću, docentu Filozofskog fakulteta u Beogradu, koji mi je ustupio ovaj dokument na obradu, a koji je pronašao u Dubrovačkom arhivu.